

Nijverheid.

WOL,

OVER EENIGE DAARUIT VERVAARDIGD WORDENDE
STOFFEN, EN VOORNAMELIJK OVER DE
LAKEN-FABRIJKEN.

Eerste gedeelte.

Niet minder voordeel dan de katoenboom aanbrengt, en er van den zijdeworm wordt getrokken, ontvangt de nijverheid door de wol of het vacht van het zoo nuttige en weinig kostbare Schaap; vooral ook uit dien hoofde, dat men haar in het algemeen genomen, nog het minst door werktuigkunde (*machinerie*) behandelt. Een groot aantal menschen vindt dus steeds door deze grondstof zijn onderhoud, terwijl meest al de wol, die men in Europa verzamelt, tot het spinnen, en vervolgens tot het vervaardigen van allerlei stoffen gebruikt wordt.

Kleederen te dragen toch is voor den mensch eene eerste behoefte geworden, na dat zijn geslacht zich uit deszelfs oorspronkelijk vaderland al verder en verder uitbreidde. In het vruchtbaarst gedeelte van Azie, waar reeds de bodem zonder veel moeite het noodige voedsel opleverde, waren de bladeren van palmboomen ook genoegzaam om hen van het noodige deksel te voorzien; dan naar mate zij zich meer en meer van die milde lucht verwijderden, ontstonden de behoeften aan uitbreiding der veeteelt en akkerbouw. De eerste met

de dubbelde bedoeling om zich met de vellen der dieren tegen de koude te dekken, na dat het vleesch hun tot voedsel gediend had.

Het staat diensvolgens na de toegenomene beschaving der volken in een opmerkelijk verband, dat er in ons werelddeel zeker even zoo veel schapen als menschen gevonden worden. Wil men door eenige getallen de hoeveelheden derzelven leeren kennen in de voornaamste landen van Europa, waar de schapenteelt het meeste voortgang maakt, dan gelooven wij de veronderstelling niet vergroot is, dat *Spanje* 25 millioenen, *Engeland* en *Schotland* meer dan 30 millioenen, *Frankrijk* 26 millioenen, *Rusland* 60 millioenen en *Hongarijen* 9 millioenen schapen bezitten. In ons Koninkrijk telde men vóór een tiental jaren omtrent $1\frac{1}{2}$ millioen schapen.

De opbrengst van deze schapenteelt in het voordeel van den landbouw onzes vaderlands, kan men op bijna 2 millioenen guldens per jaar schatten, daar één schaap gemiddeld berekend jaarlijks 3 à 4, en soms meerdere ponden wol oplevert.

Het schaap stamt uit Afrika af, doch heeft in de heete luchtstreek slechts haar, hetwelk zich in de koudere klimaten eerst tot wol veranderd heeft. Naar de overlevering zoude *Herkules* dit dier het eerst uit het genoemde werelddeel in Griekenland overgebracht hebben; zoo dit waar is, dan moet de veredeling het eerste aldaar zijn aangevangen, en wordt het dus ook waarschijnlijk, dat de Atheners de eerste proeven genomen hebben, om de wol te verwerken. De Egyptenaren waren mede reeds vroeg met dezen

tak van nijverheid bekend, en schreven de uitvinding derzelve aan hunne Isis toe.

Men onderscheidt in den handel twee hoofdsorten van wol, namelijk: die van de jaarlijksche schering der levende dieren, en degene welke van de huid der geslagte schapen voorkomt. De wol der eerste, zoo wel als van de tweede classificatie, heet *ruwe* of *smeerwol*, zoo lang dezelve niet gewasschen is; doch hieromtrent aanstonds nader, wanneer wij van de bewerking spreken zullen. De wol van de geslagte schapen, is veel minder in kwaliteit dan die men door het scheren verkrijgt, en doode wol heet; dezelve wordt door middel van ongebluschte kalk van de huid los gemaakt. Zij onderscheidt zich door hare hardheid en geringe sterkte; beroofd zijnde van die smerigheid welke de veerkracht bevordert, en door de werking der kalk verloren gaat. Eindelijk is de wol die van zieke schapen voortkomt, of van zulke die eenen natuurlijken dood gestorven zijn, eigenlijk ongeschikt om voor manufacturen gebruikt te worden, daar zij nimmer dan zeer onvolledig kleuren aanneemt, en de stoffen alle levendigheid en glans missen.

Wij kunnen ons niet bezig houden met bepaaldelijk over de verschillende soorten te spreken, die in de voornaamste landen, welke wol opleveren, gevonden worden; maar willen slechts in algemeene bemerkingen de hoedanigheid, en van eenige soorten de bijzonderheden mededeelen.

Behalve de reeds genoemde twee soorten, waaronder alle wol gerangschikt is, verdeelt men dezelve in onderscheidene kwaliteiten, naar gelang van de fijnte,

lengte, kleur, sterkte en elasticiteit; en dit niet slechts ten aanzien van het ras waarvan de wol voorkomt, maar ook in hetzelfde naar de luchtstreek daar de voortteeling plaats heeft. Dat de zorg in de behandeling en behoorlijk toezigt op al wat tot eenen gunstigen uitslag bevorderlijk kan zijn, van zeer veel invloed is, behoeft nauwelijks herinnering. In betrekking van fijnheid, bekleedt de Saksische wol de eerste plaats; daarop volgen de merinossen van Frankrijk en Spanje. De Engelsche en Noord-Hollandsche schapen leveren wol, die te gelijkertijd lang en fijn is. De Spaansche die vroeger zoo voortreffelijk was, is zedert vele jaren in hoedanigheid aanzienlijk verminderd, doch de Fransche, Engelsche, Duitsche en Nederlandsche, is daarentegen verbeterd.

Op ieder vacht worden vierderlei kwaliteiten van wol aangetroffen, als:

De beste, welke zich op den rug bevindt, van den hals afgerekend tot 6 duim afstands van den staart, met inbegrip van een derde van den omtrek van het schaap. Deze wol noemen de Spanjaarden de bloem, (*floretta*.)

De tweede kwaliteit, waarmede de zijden van het dier bedekt zijn, strekt zich van de dijnen tot aan de schouders uit.

De wol die den hals en de achterste deelen bedekt, rangschikt men onder de derde kwaliteit. Deze wol is de kortste doch de fijnste, en wordt dikwerf den inslag (*le trame*) genoemd, omdat men dezelve gesponnen zijnde, gewoonlijk voor den inslag bij het tapijtwerk van *haute-* en *basse lisse*, lakens, baaijen en dergelijke stoffen, ook voor de zoogenaamde *bonneterie*

gebruikt. Voorts wordt de wol van het overige gedeelte van het ligchaam de vierde kwaliteit genaamd. De schifting derzelve heeft dadelijk naar volbragte scheering plaats; door het vlies (daar de wol eigenlijk de vliezen der schapen is,) volgens de aangewezen verdeeling in stukken te scheuren.

De wol lang in het magazijn gehouden vermindert; zij verliest in het gewigt, verandert van kleur, wordt geel en smerig, maar is vooral door het daarin geteelde ongedierte aan schade onderworpen. Ook is vochtigheid in pakhuizen of schepen, die eene lange reis hebben, gevaarlijk, daar zulks haar aan het broeijen maakt en in brand zetten kan.

Het bereiden der ruwe wol om tot stoffen gebezigd te worden, bestaat ten eerste wanneer zij afgeschoren is, dezelve te wasschen, en van het vet en de vuiligheid te reinigen. Dit wasschen doet haar de helft van het gewigt, soms zelfs twee derde gedeelte verliezen; doch in natte jaren heeft men gewoonlijk minder verlies. Het reinigen van het vet en de vuiligheid, geeft verder nog 10 à 15 p. % uitval, deze bewerking geschiedt in de fabrieken, meestal door middel van souda. De prijzen van de ruwe wol worden dus door een en ander veel verhoogd, zij rigten zich overigens naar de bijzondere omstandigheden, welke tot duurte of goedkoopte aanleiding geven.

De wolsoorten waarvoor het meeste geld betaald wordt, zijn diegene welke de schapen in de Krim opleveren, van eene gemengde grijze en zwarte kleur; benevens de gekrulde warte velletjes van de Kalmukische schapen, en die der doodgeboren lammeren van

Astracan. Al deze wol verschaft het Russische keizerrijk.

Nederland levert eene tamelijke hoeveelheid wol op, en voert daarvan nog uit. De wol onder den algemeenen naam van Hollandsche, onderscheidt zich in den handel, door de hoedanigheden, die aan elk oord bijzonder eigen zijn.

Noordholland is de Provincie waar men de meeste kudden heeft, van daar ook dat zij de beste wol kan opleveren, De kwaliteiten zijn zeer verschillend. (*) De gesteldheid van den grond tusschen *Alk-*

(*) Indien het niet bij het spreken over wol, als een voornaam artikel van Nijverheid, te pas kwam, zouden wij ons over de schaaпsteelt niet durven uitlaten, sedert den verdienstelijken Heer Professor A. Num a n, *Directeur van 's Rijks Vee-Artsenijsschool* alhier, dit onderwerp, wat ons Koningrijk betreft, in deszelfs geheele uitgestrektheid met de meeste naauwkeurigheid en bliken van eene veel omvattende kennis van dit onderwerp behandeld heeft; zie *Tijdschrift ter bevordering van Nijverheid uitgegeven door de Nederlandsche Huishoudelijke Maatschappij voor 1834 tweede deel.*

Onder de allerbelangrijkste aantekeningen, welke genoemde Hoogleeraar bij deze Handleiding tot de inlandsche schaaпsteelt, inzonderheid tot verbetering der wol mededeelt, vinden wij ten aanzien van *Noordholland*, of wel bepaaldelijk omtrent *Texel* berigt, dat de lammeren waarvan het getal dat naar andere Provinciën gaat zeer aanzienlijk is, niet voor den 15 Mei mogen uitgevoerd worden.

Op de markt te Leijden, die van de lammeren en schapen de voornaamste in ons Koningrijk is, worden er jaarlijks uit *Noordholland* en *Texel* ongeveer 9 à 10,000 aangebragt.

Deze markt wordt het geheele jaar door, op Vrijdag den dag der wekelijksche vee-markt gehouden. De eigenlijke lammer-markten echter bepaaldelijk op de vier eerste Vrijdagen, die op den zosten Mei volgen. Vóór dezen tijd worden geene lammeren ter verkoop aangeboden.

maar en *Purmerend*, en deszelfs vette weiden, zijn de oorzaken van deze betere hoedanigheden, zoodat men uit de *Beemster* (*) de beste wol bekomt.

Friesland levert ook zeer schoone wol op, die in deugd bijna aan de *Noordhollandsche* gelijk staat; doch een weinig korter is. In het midden van deze Provincie (de omstreek van *Leeuwaarden*,) treft men de beste aan.

Om nu van de schapen der andere provinciën niet te gewagen, dewijl men daarover de nauwkeurigste mededeeling vinden kan in de zoo even aangehaalde *handleiding tot de inlandsche schaaпsteelt, inzonderheid met opzigt tot verbetering der wol*; slaan wij thans nog slechts eenen vlugtigen blik op onze Provincie *Utrecht*.

Het schaap dat in de omstreken van *Doorn*, *Amerongen* en *Rhenen* ten oosten, en noordwaarts bij *Amersfoort* en *Soestdijk* wordt aangetroffen, komt in ras vrij veel overeen, met het *Texelsche* of *Noordhollandsche*.

De mest der schapen is in de Provincie *Utrecht* van

De *Texelsche* wol is over het geheel, niet meer zoo fijn als voorheen, en thans bijna ongeschikt om tot die laken-stoffen gebruikt te worden, welke daarvan vroeger, algemeen zijn vervaardigd. In de jaren 1780 tot 1795, was de wol van het eiland *Texel*, waarvan men jaarlijks ongeveer 150,000 ƒ bekwam, de eenige goede inlandsche wol, waaruit 's Lands Armée naar de toenmalige wijze en behoefte werd gekleed.

(*) De *Beemster*, genoegzaam bekend, was eertijds eene groote moeras, die in vier jaren droog is gemaakt. Men begon dit werk in het jaar 1608, en voltooide hetzelfde in het jaar 1612. Men kende dus toen ook het spoedig werken, als het zijn moest, en wist van geene hulpmiddelen die wij bezitten.

een bijzonder belang. Niet alleen wordt dezelve gelijk elders ter vruchtbaarmaking der zandgronden gebezigd, maar voornamelijk is deze mest noodzakelijk voor de teelt van den tabak.

Vroeger waren te *Veenendaal*, op dat wij dit hier als in het voorbijgaan aanmerken, belangrijke wol-kammerijen en spinnerijen; aan meer dan 4,000 menschen, wanneer men er *Wageningen*, *Bennecum*, *Amerongen* en *Elst* onder rekest, verschaft dit bedrijf het onderhoud. De steeds toenemende invoer van vreemde, vooral Engelsche saaijetten en wollen garens, heeft aan deze fakrijken groote nadeelen toegebracht. Van ouden tijden af heeft in die omstreken deze wijze van wolbewerking bestaan, waarmede de vroege en uitgebreide schaaapsteelt op de Veluwe in verband staat. De Veenendaalsche wolmarkt is, zoo niet de cenige, altans de aanmerkelykste, in ons land; zij heeft in de maanden Junij en Julij, wekelijks eenmaal plaats. De juiste tijd, wanneer dezelve werd ingesteld, is onbekend. De hoeveelheid wol, welke hier jaarlijks ter markt wordt gebracht, bedraagt ruim 300,000 Nederl. pond. De wol komt voornamelijk uit *Gelderland*, *Holland*, *Utrecht*, *Overijssel* en *Friesland*; zij wordt grootendeels door binnenlandsche handelaren, uit *Kampen*, *Leijden*, *Delft*, *Eindhoven*, *Tilburg* enz. gekocht.

Vóór ruim dertig jaren, werd in de stad Utrecht mede eene aanzienlijke hoeveelheid wol aangebracht, waarvan de markt des Vrijdags plaats had. Deze aanvoeren zijn evenwel van tijd tot tijd zoodanig afgenomen, dat die markt thans geheel te niet is.

Nadat de wol nu reeds de twee opgenoemde bewerkingen ondergaan heeft, wordt zij gedroogd, uitgepluist, uitgeklopt, en met olie, boter of vet tot het fabriceren van stoffen bekwaam gemaakt. Dit insmeren dient om de wol lenig te maken, en geschiedt door dezelve op den grond uittespreiden en met een dezer zelfstandigheden te begieten. Voor de kamwol neemt men boter of reuzel; voor de andere soorten geeft men aan olie de voorkeur. Fijne wol moet beste olijfolie hebben, en vereischt op 100 £ wol wel 10 à 20 £ ; men neemt echter veel de Poulsche- of Gallipoly-olie, om de groote hoeveelheid vetstof die er in deze soort van olie voor handen is, hoven dien, omdat zij voor de helft van den prijs der beste olijfolie bekomen kan worden, en dewijl deze olie om derzelve hoogst onaangename reuk tot andere einden niet dienstbaar is.

De wol wordt vervolgens gesponnen; voor de lakens en gevulde stoffen geeraard, en voor de ligte gekamd. Bij de bewerkingen kunnen wij om uitbreiding voor te komen niet bepaaldelijk stilstaan, alleen komt ons de aanmerking nuttig voor, dat het spinnen, kaarden en kammen in Engeland door verschillende arbeiders buiten de fabrieken verrigt, en de wol door hen aan de fabriekanten bewerkt geleverd wordt, zoo dat er onderscheidene menschen het brood mede verdienen.

De Noormannen, die door hunne zeereizen, strooptogten en handel zich meer en meer met de zeden der vreemde volken bekend maakten, schijnen van de beschaafdere het gebruik der wollen, katoenen en zijden stoffen geleerd te hebben, en zijn hoogst waarschijnlijk

ook de verspreiders daarvan geweest. De algemeene invoering in Europa ging echter zeer traag, zoo dat nog langen tijd het gebruik derzelve als de grootste luxe werdt aangemerkt. Van Harald den IV. Koning van Noorwegen (die in de Levant groote rijkdommen verzameld had,) wordt in het midden der II. eeuw als eene bijzonderheid aangemerkt, dat hij eenen rooden mantel droeg, (*) met wit bont gevoerd.

Het vervaardigen van wollen stoffen, heeft van overoude tijden een zeer belangrijke tak van de nederlandsche nijverheid uitgemaakt. Baaijen en Karsaaijen inzonderheid werden zeer veel bij ons vervaardigd. Doch reeds 2 eeuwen dagteekent zich het verval van dit vak, hetwelk de Engelschen van ons hebben overgenomen. Ten tijde namelijk van den wreeden Alva gingen velen van de wevers dezer stoffen, om de vervolgingen wegens de godsdienst te ontgaan, zich te Colchester, Bocking (waaraan nog de bekende naam van *Bocking baai* herinneren kan,) enz. nederzetten, en ontvingen aldaar in het jaar 1660 vele voordeelige privilegien ter aanmoediging van hunne nijverheid. Spoedig werden de Engelsche baaijen, inzonderheid de *Gold list Bays*, beroemd, en in menigte naar Spanje, Portugal en Italiën gezonden. Naderhand raakten de fabrieken van *Colchester* in verval en zijn naar *Lancashire* verlegd. Toen de Nederlanders zich in Colchester ophielden, behoorden zij tot

(*) Deze mantels worden rood geverwde schaaps vellen genaamd. Het schijnt dat de roode kleur de eerste en het langst, uitsluitend in gebruik is geweest.

de vermogendste en welgezetendste burgers, doch de nakomelingen van de weinigen die aldaar gebleven zijn, leven thans in armoede, zoodat ook de voorheen zeer aanzienlijke kerk, waarin de godsdienst in de nederduitsche taal gehouden werd, geheel vervallen is.

Wij zullen ons naar het voorgestelde doel met deze behandeling nogtans nu niet verder met *Kalminken*, *Kalmuks* of andere wollen stoffen blijven bezig houden, daar wij voornamelijk van de lakens willen spreken; dit laatste heeft meerder belang voor de oudheid en geschiedenis van deze Stad en Provincie, alwaar aanzienlijke laken-fabrieken bestaan hebben, terwijl van de eerstgenoemde stoffen slechts in Zuid- en Noordholland fabrieken aanwezig zijn. Intusschen moeten wij vooraf nog bij een voornaam gedeelte van de nijverheid die door het gebruik van wol ontstaat, stilstaan, waarvan het algemeen een niet onaanzienlijk deel heeft, en verder bekomen kan, te weten: de kousen, wanten, handschoenen, sokken, mutsen borstrokken enz., die bij de Franschen onder den algemeenen naam van *Bonneterie* bekend zijn.

Men weeft deze artikelen op het getouw, of zij worden uit de hand gebreid; zij zijn geheel van wol, of met kemelhaar, katoen, zijde, vlas of hennipgaren vermengd; ook worden er de andere hier genoemde stoffen op zich zelve voor gebezigd.

Van deze goederen inzonderheid, wat de kousen aangaat, hebben steeds op vele plaatsen van ons Vaderland fabrieken bestaan, als te *Maastricht*, 's *Her- togenbosch*, *Zutphen*, *Zwol* en ook in onze stad. Deze tak van nijverheid, waardoor vele menschen van

de geringe volksklasse aan het bestaan komen, is voor groote uitbreiding vatbaar, en het zoude niet moeijelijk zijn, de buitenlandsche aanvoeren grootelijks te doen verminderen, ja zelfs geheel te laten ophouden. Met flanellen borstrokken had het reeds voor een twaalf-tal jaren aan eenige fabrieken in de zuidelijke provincien van het Koningrijk der Nederlanden mogen gelukken, om de concurrentie tegen Engeland en Frankrijk ten hunne voordeele staande te houden.

De mogelijkheid is zelf te beweren, dat het bij eene uitbreiding van onzen wolhandel (die thans van weinig beduidenis is) en door het bevorderen van eene geregelde schapenteelt bij ons te lande geschieden kan, om een voornaam gedeelte der *Bonneterie* bij ons te doen vervaardigen; wij bedoelen het breijen van de zoogenaamde *Deensche* of *IJslandsche Kousen*, *wanten* en *borstrokken*, welke in zoo groote menigte door de visschers, schippers, matrozen, boeren, daglooners, voer- en ambachtslieden enz. gedragen, en zelfs nog van ons plegen uitgevoerd te worden.

In Denemarken, en wel bijzonder in Jutland in de *Harde Hamrum*, maken deze goederen, die in de huisselijke woningen gebreid worden, eenen zeer belangrijken tak van handel uit: alléén aan kousen kan men het middengetal, dat men jaarlijks vervaardigt, op 116,000 paren rekenen. Zoodra de kinderen 5 jaren oud, of *nog jonger* zijn, onderwijst men hen reeds in het breijen. De wol (*) wordt door de man-

(*) De wol die men van *Kopenhagen* (hoofdmarkt voor dit artikel in *Denemarken*) ontbiedt, onderscheidt zich in *Deensche Zomer*

nen gekamd, door de vrouwen getweernd, en door de laatsten, met de kinderen gebreid. Soms tids tweernen ook de mannen, doch de vrouwen tweernen en breijen te gelijker tijd, zij werpen den draad over den arm, en het tweernen gaat geregeld zijnen gang.

De ijslandsche kousen onderscheiden zich in *Enkelbaands Strömper*, enkelbands kousen, en *Dobbeltaands Strömper*, dubbelbands kousen. De handschoenen of wanten zijn gewoonlijk *Totommevanter*, dat is, zonder vingers met twee duimen, zoo dat zij aan beide handen gedragen kunnen worden.

Bij het toenemen der bevolking in alle landen van Europa, waardoor het meer en meer overbrengen van nijverheids instellingen van allerlei aard op eigen bodem deszelfs oorsprong neemt, hebben de Gouvernemen ten de noodzakelijkheid ingezien, om de inwendige bewerkingen zoo veel mogelijk te bevorderen en te beschermen. Niets kan hunne pogingen meer aan het doel doen beantwoorden, dan de medewerking van handelaren en particulieren, om zich van het inlandsch fabriikaat boven het vreemde te bedienen. Het behandelde onderwerp, breiden van kousen en wanten, is een dier zaken, welke het niet moeilijk zoude zijn, tot eenen tak van bestaan voor de geringe volksklasse te maken.

P. W. L.

Het vervolg hier na.

en *Winter*, beide doorgaans gelijk in prijs, dat is in gewone tijden omtrent f 70, de 50 Nederl. ponden, en in *IJslandsche witte en gemelleerde*, de eerste omtrent 10 p % beter dan de andere. De horstrokken op de genoemde markt steeds voorhanden, zijn: ijslandsche, van de *Feros-eilanden*, eendraads, tweedraads, en 1°, 2° en 3° kwal. De kousen bepalen zich bij *lange en korte Feroe*,